

Kształtowanie się klasy polskich przyimków wtórnych

NR 3396

Aleksandra Janowska

Kształtowanie się klasy polskich przyimków wtórnych

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
Bożena Witosz

Recenzent
Czesław Lachur

Monografia mieści się w projekcie badawczym
pt. *Polskie wyrażenia funkcyjne w ujęciu diachronicznym*.
Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki,
przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS2/04643.

Spis treści

Wstęp	7
1. Status przyimka. Granice klasy przyimków wtórnych	15
1.1. Uwagi wstępne	15
1.2. Status przyimka	15
1.3. Znaczenie przyimka	18
1.4. Metody wyodrębnienia przyimków wtórnych we współczesnym języku	20
1.5. Klasa przyimków wtórnych w historii. Problemy interpretacyjne	26
2. Podłoże kształtowania się przyimków wtórnych. Przyimki a inne części mowy	35
2.1. Uwagi wstępne	35
2.2. Wokół przysłówkowej genezy przyimków wtórnych	42
2.2.1. Typy podstaw przysłówkowych	43
2.2.2. Mechanizmy przekształcenia przysłówka w przyimek	48
2.2.3. Dyskusyjna pochodność adwerbialna	59
2.3. Przyimki wtórne o proveniencji rzeczownikowej	63
2.3.1. Formy przypadkowe rzeczowników	64
2.3.2. Przyimki powstałe od wyrażen przyimkowych	68
2.4. Związki genetyczne przyimków z innymi częściami mowy	71
3. Procesy rozbudowywania przyimków wtórnych w polszczyźnie	77
3.1. Uwagi wstępne	77
3.2. Rozszerzanie składu przyimków wtórnych	79
3.2.1. Konstrukcje synonimiczne	79
3.2.2. Rozbudowane przyimki wtórne o nowych znaczeniach	89
3.3. Kształtowanie się przyimków złożonych typu <i>znad, popod, spod</i>	90
3.3.1. Zasób przyimków złożonych w polszczyźnie	91
3.3.2. Czas powstania	93
3.3.3. Mechanizmy kształtowania przyimków złożonych	97

Zakończenie	107
Bibliografia	113
Summary	119
Резюме	120

Wstęp

Przymyki doczekały się sporego już zainteresowania zarówno ze strony badaczy współczesnego języka, jak i historyków języka. Literatura przedmiotu, nawet jeśli weźmie się pod uwagę tylko językoznawstwo polskie, wydaje się tak obszerna, że można odnieść wrażenie, iż ta część mowy została już wszechstronnie opisana. Prace obejmują kilka kręgów tematycznych, skupiają się wokół zagadnień teoretycznych i opisów wybranych faktów językowych na płaszczyźnie synchronicznej i diachronicznej.

Dyskusje teoretyczne na temat istoty przymików, ich niejasnego statusu czy semantyki trwają od dziesiątków lat; włączyło się do nich wielu językoznawców, podejmując te zagadnienia czasem ubocznie wobec innych opisywanych problemów semantycznych czy składniowych. Do najważniejszych prac o nachyleniu teoretycznym zaliczyć należy monografię *Z zagadnień teorii przymyka* Tomasza WÓJCIKA (1979), a także opracowania Haliny ZGÓLKOWEJ *Funkcje syntaktyczne przymików i wyrażen przymikowych we współczesnej polszczyźnie mówionej* (1980) oraz Janusza ANUSIEWICZA *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim* (1978), z najnowszych zaś — *Polisemia przymików polskich w świetle semantyki kognitywnej* Renaty PRZYBYLSKIEJ (2002). To, oczywiście, zaledwie kilka wybranych pozycji; nie wymieniam licznych artykułów poświęconych tej tematyce.

Teoretyczne problemy związane z opisem przymików nadal wywołują spore zainteresowanie językoznawców. Świadczą o tym m.in. badania prowadzone w ramach rosyjskiego projektu badawczego „Przymyki słowiańskie w synchronii i diachronii: morfologia i składnia”, rozpoczętego jeszcze na przełomie XX/XXI wieku; projektu, który z czasem przybrał charakter międzynarodowy. Wspominam o nim nie bez przyczyny. Prowadzona przez ten zespół dyskusja dotycząca podstawowych zasad opisu przymików częściowo toczy się także — dzięki pracom Czesława Lachura, uczestnika badań — na gruncie językoznawstwa polskiego. Zadanie, jakie sobie stawia ów zespół, ma co prawda głównie charakter praktyczny, ale tak zakrojone badania wymagają bardzo szczegóło-

wych uzgodnień teoretycznych. Jak wskazuje Cz. Lachur: „Specyfika podejścia do obiektu badań polega na tym, że uczestnicy projektu za podstawowy cel przyjęli nie analizę semantyki określonych grup przyimków, a sporządzenie dla analizowanych języków maksymalnie pełnego korpusu jednostek, które mogą pełnić funkcję przyimka w każdym lub określonym kontekście, stanowiąc tym samym jego ekwiwalenty” (LACHUR 2010: 86—87).

W wypadku prac poświęconych przyimkowi trudno oddzielić opracowania dotyczące współczesnych faktów językowych od analiz diachronicznych. Często bowiem opis synchroniczny wspierany jest uwagami historycznymi, z kolei dzieła historyczne — co wydaje się naturalne — nawiązują do współczesności. Zdarza się też tak, iż analiza współczesnego materiału służy do wyciągania wniosków natury diachronicznej (por. np. TOPOLIŃSKA 2010).

Znacznie łatwiejsze do zastosowania jest kryterium innego typu, związane z wewnętrznym podziałem analizowanej części mowy. Przyimki bowiem nie stanowią klasy jednolitej, są zbiorem o heterogenicznej naturze. Ze względu na genezę i semantykę rozbijają się na dwie wyraźnie odrębne grupy: przyimki właściwe i przyimki wtórne. Podział ten mocno odzwierciedla się w badaniach. Najczęściej opracowania naukowe poświęcone są tylko jednej z tych dwóch grup. Bardzo to znaczące kryterium, które już na wstępie pokazuje pewną niekompatybilność opisu klasy. Według tego podziału warto zatem omówić pokrótce stan badań. Ze względu na bardzo bogatą literaturę jest to, oczywiście, z konieczności wybiórczy, subiektywny opis¹.

Przyimki pierwotne doczekały się kilku ważnych opracowań, choć zwykle dotyczących wybranego typu semantycznego (np. przyimki lokatywne). Myślę przede wszystkim o dwóch pracach, które na stałe wpisały się do kanonu lektur językoznawcy: Barbary KLEBANOWSKIEJ *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych* (1971) i Adama WEINSBERGA *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim* (1973). Łączy je nie tylko czas powstania, ale również tematyka, związana — jak już wskazują same tytuły książek — z przyimkami właściwymi przestrzennymi.

Nie sposób wymienić wszystkich nowszych, często drobnych prac poświęconych poszczególnym przyimkom lub wybranym grupom. Przede wszystkim jednak należy przypomnieć dwa opracowania najnowsze, mające charakter ogólny, choć znacznie różniące się między sobą i materiałem, i zastosowaną metodologią. Pierwszym z nich jest kilkutomowa, wydawana przez kilkanaście lat, praca Zdzisławy KRAŻYŃSKIEJ *Staropolskie konstrukcje z przyimkami* (2000—2012). Opracowanie zawiera pełny i bardzo szczegółowy opis semantyczny przyimków najdawniejszej polszczyzny. Autorka starała się wypracować metodę opisu

---

¹ W książce nie podaję pełnej bibliografii prac poświęconych problemom przyimka. Bardzo obszerną informację bibliograficzną można odnaleźć w pracach Beaty MILEWSKIEJ (2003) i Renaty PRZYBYLSKIEJ (2002).

znaczeń leksemów niesamodzielnych semantycznie, uwzględniając w badaniach szeroki kontekst dystrybucyjny, a więc znaczenie czasowników i rzeczowników związanych z przyimkiem. Druga monografia — *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej* Renaty PRZYBYLSKIEJ (2003) — poświęcona jest przyimkom współczesnym, które badaczka poddaje analizie kognitywnej. To pierwsza w językoznawstwie polskim praca podejmująca się opisu klasy leksemów z konsekwentnym wykorzystaniem wspomnianej metodologii. Pod względem metodologicznym zatem obie prace bardzo się różnią. Łączy je natomiast — z jednej strony — poszukiwanie adekwatnych narzędzi badawczych do opisu semantyki przyimków właściwych, z drugiej — przekonanie o pierwszorzędnej roli znaczeń przestrzennych przyimków. Od nich też wywodzone są pozostałe sensy leksemów.

Przyimki wtórne stanowią klasę otwartą i trudną do oglądu naukowego. Być może to właśnie jest przyczyną sporego zainteresowania nimi, a tym samym dużej liczby tekstów im poświęconych. Oprócz badań teoretycznych w ostatnich latach pojawiło się sporo opisów semantycznych wybranych przyimków, dodajmy — opisów wykorzystujących najnowsze metodologie. Prym w tym względzie wiedzie ośrodek toruński, w którym prowadzi się badania nad wyrażeniami funkcyjnymi. Wymienić można przykładowo prace Macieja GROCHOWSKIEGO (1995, 1997), Izabeli CZERWIŃSKIEJ (1998), Małgorzaty BERY (1997), ale trzeba także wspomnieć o badaczach z innych ośrodków, np. o Tomaszu NOWAKU (2008). Badania konfrontatywne prowadził Czesław LACHUR, który jest autorem książki *Semantyka przestrzenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim* (1999).

Co ważniejsze jednak, powstały również opracowania ogólniejszej natury, prace poświęcone całej klasie przyimków wtórnych. Są to dwie monografie, analizujące co prawda głównie współczesny materiał, ale także — co nie jest tu bez znaczenia — mocno akcentujące diachroniczność. Istotę pracy Marii LESZ-DUK dobrze ujmuje podtytuł: *Przyimki wtórne w języku polskim. Stan współczesny i ewolucja* (2011). Autorka opisuje materiał z perspektywy współczesnej, stanowi to jednak punkt wyjścia do dalszych diachronicznych analiz. W książce znaleźć można dokumentację dawniejszych użyć przyimków, określenie ich genezy i wieku powstania, a także przedstawienie przyimków nieznanymi współcześnie (należałoby jednak mówić o pewnym wyborze jednostek). Badaczkę interesuje zasób przyimków we współczesnej i dawnej polszczyźnie, zamieszcza zatem wyliczenia liczbowe pokazujące skalę zachodzących w tym względzie zmian w polszczyźnie i dokumentujące czas nasilenia tendencji do tworzenia nowych jednostek przyimkowych. Można dyskutować na temat wskazanego w pracy zbioru przyimków, chyba zbyt wąskiego, niewątpliwie jednak książka ta dobrze ilustruje zjawisko rozrostu klasy przyimków w polszczyźnie.

Druga monografia autorstwa Beaty MILEWSKIEJ *Przyimki wtórne we współczesnej polszczyźnie* (2003a), tworząca całość wraz ze *Słownikiem polskich przy-*

imków wtórnych, poświęcona została przyimkom współczesnym, choć z wyrazistym odwoływaniem się do przeszłości, zarówno we wstępnych rozważaniach, jak i w opisach poszczególnych leksemów.

Obie prace różnią się nie tylko pewną perspektywą opisu, ale także analizowanym zasobem leksykalnym, co wynika z nieco odmiennej koncepcji wyznaczania granicy klasy przyimków. Liczba zebranych jednostek jest jednak porównywalna — w jednym i drugim przypadku to około 250 form. Obie prace, dzięki przedstawionemu w miarę kompletnemu materiałowi, pozwalają określić, jak duży jest zbiór przyimków wtórnych we współczesnej polszczyźnie, i dają — co niezwykle ważne — ogólny obraz ich funkcjonowania w języku polskim. Zwłaszcza opracowanie B. Milewskiej stanowi dobry punkt wyjścia do dalszych badań, także diachronicznych. Mamy bowiem do czynienia, z jednej strony, ze zwartą propozycją opisu i selekcji materiału, z drugiej — z wyodrębnionymi i opisanymi jednostkami przyimkowymi. Opracowanie to, jeśli chodzi o stan współczesny, uznałam za podstawę moich dalszych rozważań.

Jeszcze jedna praca wymaga odrębnego omówienia. To dzieło Ignacego WĄTORA, prekursora badań nad przyimkami wtórnymi. Jego książka *Rozwój funkcji wyrazów i wyrażeń polskich od przysłówkowej do przyimkowej* (1976), która ukazała się prawie czterdzieści lat temu, do dziś stanowi podstawową lekturę każdego badacza tej części mowy. Jest to praca szczególna, pierwsza, która poruszała zagadnienia kształtowania się przyimków wtórnych w polszczyźnie, choć zawężyła nieco pole badawcze do wyrażeń przyimkowych i nie obejmowała badaniem wszystkich typów przyimków wtórnych. Mimo iż można polemizować z przedstawioną w niej interpretacją faktów językowych czy z propozycjami teoretycznymi, trudno byłoby obejść się bez odwołania się do ustaleń jej autora, a przede wszystkim nie sposób zrezygnować z prezentowanego w książce zbioru jednostek leksykalnych. Monografia bowiem zaskakuje bogactwem zebranych przykładów, bogactwem materiału, który ekscerpowany był z dużej liczby tekstów. Warto przypomnieć, że opracowań leksykograficznych nie było wtedy zbyt wiele. Książka I. Wątoro poświadcza też, że prace materiałowe nigdy „nie starzeją się”, stanowią zawsze wartościową podstawę dalszych badań.

Gdy mowa o przyimkach wtórnych, nie można nie wspomnieć też o innych opracowaniach, na przykład o książce Anny PASON *Syntaktyczne sposoby wyrażania przyczyny historii języka polskiego* (1976) czy dziele Zdzisława KEMPFA *Próba teorii przypadków* (1978). Duże znaczenie miały bez wątpienia cykliczne artykuły Danuty Buttlerowej, zwłaszcza z lat 1966—1967 (por. np. BUTTLER 1967), a także artykuły Mieczysława KARASIA (1971), Tadeusza BRAJERSKIEGO (1957), Joanny OKONIOWEJ (1976), Marii FRANKOWSKIEJ (1990). Do tego wyliczenia dodałabym jeszcze jedną pracę, w moim przekonaniu ważną — artykuł Zdzisławy KRAŻYŃSKIEJ (2006), dotyczący przyimków wtórnych w staropolszczyźnie. Do tego tekstu często w mojej pracy nawiązuję.

Wbrew pozorom — mimo obszernej literatury poświęconej historii przyimków — niewiele jeszcze wiadomo, to pewien paradoks, o ewolucji tej części mowy. Odczuwa się niedosyt szczegółowych analiz, ale przede wszystkim brakuje całościowego ujęcia, które objęłoby historię całej klasy przyimków zarówno pierwotnych, jak i wtórnych. Domyślać się bowiem można, że rozwój obu grup jest uzależniony od siebie, mocno ze sobą sprzężony, zwłaszcza w wypadku ewolucji semantycznej. Na takie opracowanie jest jednak zapewne jeszcze za wcześnie. Nie doczekaliśmy się bowiem do tej pory diachronicznego opisu funkcji przyimków pierwotnych, tak jak nie mamy pełnego opisu rozwoju przyimków wtórnych.

Dokonanie ogólnej charakterystyki nie jest zadaniem łatwym, co najmniej z kilku względów. Przyczynia się do tego i brak jednolitego opisu synchronicznego, i przede wszystkim trudna do uchwycenia materia językowa, zwłaszcza w ujęciu historycznym. Zagadnienie jest skomplikowane do opisu, ale dla badań ewolucji leksyki i składni niezbędne.

W prezentowanej książce przedstawiony zostanie zarys problematyki ewolucji przyimków wtórnych, nie pretenduję zatem do pełnego opisu zagadnienia. Podkreślam, że jest to ujęcie w pełni diachroniczne. Nie badam zasobu przyimków w poszczególnych epokach, ale analizuję procesy, które powodują wykształcenie się i rozrost owej klasy. Inaczej mówiąc, zależy mi na ukazaniu najważniejszych kierunków rozwoju przyimków wtórnych, mechanizmów ich kształtowania się. W literaturze spotkamy opisy ogólne, często jednak bez weryfikacji materiałowej, lub oceny szczegółowe, rozproszone w różnych artykułach, czasem sprzeczne ze sobą. Wydaje się, że z jednej strony brakuje uporządkowania dotychczasowej wiedzy, z drugiej — istnieje głęboka potrzeba jej weryfikacji.

Moim zadaniem jest nie tylko zebranie dotychczasowego stanu badań, ale przede wszystkim w wielu wypadkach zaproponowanie innego spojrzenia na opisywane zjawiska. W analizach biorę pod uwagę zarówno przyimki wtórne wykrystalizowane z innych części mowy, jak i przyimki, które określam jako złożone, typu *popod*, *spod*, wszystkie zatem jednostki wtórne. Nieco z boku pozostają w tym ujęciu zagadnienia semantyczne, nie dlatego, że uważam je za mało ważne, wręcz przeciwnie — stanowią istotę zmian i wymagają odrębnego, dokładnego omówienia, omówienia jednak już w obrębie poszczególnych grup semantycznych. Traktuję więc swoją monografię jako wstęp do dalszych badań historycznych.

W pracy zastosowałam najprostszy podział opisu materiału. Rozdział pierwszy z konieczności dotyczy problemów natury podstawowej: uzgodnień teoretycznych, zasad wyróżniania przyimków wtórnych, a przede wszystkim problemów interpretacyjnych materiału historycznego. Rozdział drugi — najważniejszy i najobszerniejszy w tej pracy — poświęcony został relacjom genetycznym przyimków z innymi częściami mowy. Interesuje mnie, z jakiej materii

językowej wykształcają się przymyki wtórne i jakie mechanizmy te przekształcenia powodują. W ostatnim rozdziale poruszam zagadnienie rozbudowywania form przymikowych. Chodzi o takie przykłady, jak: *w poprzek*, *popod*, a więc różnego typu rozszerzenia już istniejących przymików. Problem to ciekawy i charakterystyczny nie tylko dla tej części mowy. Szczególne miejsce w tym rozdziale zajmuje analiza przymików złożonych.

Historyk języka opiera swoje sądy na udokumentowanych faktach językowych. Może je różnie interpretować, może je również rekonstruować, ale zawsze to uzależnienie od dokumentacji istnieje. Badacz współczesnego języka oprócz zebranej bazy materiałowej dysponuje własną kompetencją językową, która staje się jego „narzędziem pracy”. To zasadnicza różnica. Szczególnie wyraziście dostrzec ją można w analizach semantycznych. Nic więc dziwnego, że decyzja co do sposobu zbierania materiału stanowi dla historyka kwestię podstawową. Od tego zależą również wysuwane wnioski.

Kilka zatem słów o ekscerpcji materiału językowego, który wykorzystuję w monografii, wydaje się koniecznych. Wraz z coraz bardziej rozbudowaną bazą internetową zmienia się sposób zbierania materiału historycznego. Większe możliwości penetracji tekstów sprzyjają nowemu spojrzeniu na wiele zagadnień historycznych, także związanych z ewolucją przymików. Jest to istotne, zwłaszcza gdy mamy do czynienia ze słownictwem rzadkim, przy którym tradycyjne sposoby wydobywania potrzebnych faktów językowych nie zdają w pełni egzaminu. A do takiego właśnie typu leksyki zazwyczaj należy wiele przymików wtórnych. W takim wypadku docenić należy możliwości korzystania z elektronicznych wersji słownikowych wraz z udostępnianymi wyszukiwarkami, ale także dostęp do internetowych zbiorów bibliotecznych, w których odnaleźć można zabytki językowe, często przystosowane do nowych narzędzi ekscerpcji². Zbiór internetowych baz materiałowych dopełniają kartoteki dwóch słowników: *Słownika polszczyzny XVII i I połowy XVIII wieku* oraz *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Oba źródła leksykograficzne nie są jeszcze ukończone, toteż kartoteki stanowią ważne uzupełnienie. Zwłaszcza w pierwszym wypadku wgląd w zbiory słownikowe jest niezwykle cenny, wszak leksyka SXVII / początku XVIII wieku opracowana została do tej pory w niewielkim stopniu.

To wszystko daje zupełnie inne możliwości badawcze niż wcześniej. Łatwość dostępu do materiałów powinna sprzyjać rozwojowi badań historycznych, które do tej pory wymagały żmudnego i niezwykle pracochłonnego zbierania odpowiednich przykładów. Nie jest to metoda poszukiwań bezbłędna. Różnice w zapisach, różnej jakości druk dygitalizowanych źródeł znacznie utrudniają

---

² Zob. np. Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa, Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona, Polska Biblioteka Internetowa. Ważny jest również Korpus GT projektu IMPACT, 1570—1756, który pozwala, co istotne, na odczyt oryginału, wreszcie przydatne są również popularne, ogólne wyszukiwarki, choćby Google książka (chodzi oczywiście jedynie o w pełni udostępnione oryginalne druki).

właściwą ekscerpcję, nie przesłania to jednak korzyści płynących z takich narzędzi badawczych.

W monografii podstawę stanowi materiał słownikowy, zebrany często za pomocą odpowiedniej wyszukiwarki. Pełny spis wykorzystanych słowników wraz ze stosowanymi skrótami umieszczam na końcu książki. Tak skompletowany zbiór leksykalny został dodatkowo wzbogacony przez przykłady wybrane z tekstów również w większości dostępnych w bazach internetowych. Źródła tego typu stanowią jednak jedynie uzupełnienie, toteż brak precyzyjnej ich selekcji nie powinien dziwić. Kwestia doboru źródeł tekstowych jest istotna, gdy ekscerpcja materiału służy do opisu chronologicznego i geograficznego. Prace Ireny Bajerowej i Aliny Kowalskiej, mistrzyń językoznawczej szkoły śląskiej, charakteryzowały się pietyzmem pod tym względem. Odpowiednie bowiem zebranie tekstów-źródeł gwarantowało właściwą ocenę opisywanych zjawisk. Zamierzenia badawcze jednak były inne. Chodziło o osadzenie faktów językowych w czasie i przestrzeni, o wyjaśnienia frekwencyjne zachodzących zmian. Niniejszej pracy przyświeca inny cel. Ważne są kierunki, mechanizmy zachodzących zmian, czas i przestrzeń mają tu znaczenie drugorzędne, choć odwołanie się to tych dwóch parametrów opisu jest czasami niezbędne. Zatem i w sposobie zbierania materiału, i w postawionym celu widać pewne zawężenie pola badawczego, zawężenie jednak konieczne. Pełny ogląd języka nie jest możliwy, zawsze zmuszeni jesteśmy do dokonania wyboru: z jednej strony — opisywanych zjawisk językowych, z drugiej — sposobu patrzenia na nie.

Na zakończenie kilka uwag technicznych. Ponieważ większość przytaczanych w pracy przykładów zaczerpniętych zostało ze słowników historycznych, podaję informację (w postaci skrótu), z jakiego opracowania leksykograficznego dany cytat wyekscerpowałam oraz za słownikiem powtarzam skróty źródeł. Jeśli natomiast egzemplifikacja pochodzi z dodatkowego źródła, umieszczam pełną notkę bibliograficzną. Ze słowników również pochodzą zazwyczaj definicje znaczeniowe leksemów.

Zdecydowałam się też na transkrypcję cytatów, która ułatwia odczytania dawnych zapisów, różnorodnych pod względem ortograficznym.

Aleksandra Janowska

The formation of the class of Polish secondary prepositions

Summary

The present book contains an outline of the problems associated with the evolution of the secondary prepositions. The author's aim was to present the most important directions of the development of this part of speech and the mechanisms of its formation. However, the aim of the work was not only to summarise the state of research that was conducted heretofore but above all and in many cases to suggest a different approach to the phenomena that are described. For in the literature there are general descriptions which frequently lack a verification in the material or there are detailed evaluations, scattered in various articles, which sometimes contradict each other. It seems that on the one hand there is a lack of the ordering of the information that was gleaned heretofore, on the other hand there is an urgent need of verification of this information.

The analysis takes into account both secondary prepositions which were formed from other parts of speech as well as complex prepositions such as *popod*.

The basic question concerned on the one hand the matter from which the prepositions arose, and on the other hand the mechanisms which enabled a word to pass from one class of lexemes to the other. Special attention has been devoted to the relations between prepositions and adverbs & adverbs and nouns — the most crucial relations in the development of secondary prepositions. The remaining parts of speech play a considerably lesser role in the evolution of the class that is discussed. The prepositions which arose from them constitute the frontier of the class; their status may be relatively easily questioned (cf. participles). A varied genetic background conditioned the fact that the prepositions constitute a class which is both varied and difficult to characterise. There is not one model according to which the processes of the prepositionalisation of autosemantic words would proceed. These processes were influenced by a series of various factors, both syntactic and lexical ones. A considerable role was played by various kinds of analogies (cf. *w pobliżu, w podłe*), whose provenance is usually difficult to establish.

A slightly different problem which is explored in the work was associated with the elaboration of the prepositional forms. The author has the following examples in mind: *w poprzek, popod*, therefore various kinds of extensions of the existing prepositions. There were various reasons for the emergence of the extensions which are discussed. On the one hand they resulted from the need of expressing new senses (cf. *znad, zmiędzy*), on the other hand — there are processes of a tautological nature. Special attention has been devoted to the evolution of the particular complex units such as: *spod, popod, spopod*.

Key words: Secondary prepositions, diachrony, lexicalisation, the history of the Polish language

Александра Яновска

Формирование класса польских вторичных предлогов

Резюме

В настоящей книге представлен очерк проблематики эволюции вторичных предлогов. Целью автора было показать самые важные направления развития этой части речи и механизмы ее формирования. Задачей работы было однако не только сделать экскурс в историю вопроса, но также во многих случаях предложить другой взгляд на описываемые явления. Это связано с тем, что в литературе предмета встречается либо общее описание, часто без верификации материала, либо даются находящиеся в разных статьях подробные оценки, иногда противоречащие друг другу. Кажется, что, с одной стороны, не хватает упорядочения полученных знаний, а с другой, существует настоятельная потребность их верификации.

В анализе учитываются как вторичные предлоги, созданные на базе других частей речи, так и сложные предлоги типа *porod*.

Основной вопрос касается как материи, из которой образовались предлоги, так и механизмов, позволяющих слову перейти из одного класса лексем в иной. Особенное внимание обращается на связи предлогов с наречиями и существительными; на самые существенные связи в развитии вторичных предлогов. Остальные части речи играют гораздо меньшую роль в эволюции рассматриваемого класса. Образованные от них предлоги находятся на периферии класса, их статус часто также довольно легко можно подорвать (ср. *деепричастия*). Разнообразные генетические основы предопределили то, что предлоги составляют дифференцированный и трудный с точки зрения характеристики класс. Здесь нет единой схемы, согласно которой проходили бы процессы опредложивания автосемантических слов. На эти процессы влиял целый ряд разных факторов, как синтаксических, так и лексических. Важную роль играли аналогии различного типа (ср. *w pobliżu, w poddle*), обычно с нелегким для установления происхождения.

Несколько поодаль стоит разрабатываемый в работе вопрос разрастания предложных форм. Речь идет о таких примерах, как: *w poprzek, popod*, т.е. о различного типа расширениях уже существующих предлогов. Разными были причины описываемых расширений. Во-первых, они вытекали из потребности выражения новых смыслов (ср. *znad, zmiędzy*), во-вторых, их появление вызвано процессами тавтологического характера. Пристальное внимание уделяется эволюции специфических сложных единиц типа: *spod, popod, spopod*.

Ключевые слова: Вторичные предлоги, диахрония, лексикализация, история польского языка

Redaktor: Olga Nowak

Projektant okładki: Małgorzata Pleśniar

Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel

Korektor: Lidia Szumigala

Łamanie: Grażyna Szewczyk

Copyright © 2015 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-8012-745-6

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-746-3

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 7,75. Ark. wyd. 9,5. Papier
offset. kl. III, 90 g   Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek